

sustenabilă a societății umane. Definind cadrele unei evoluții sustenabile, autorii trec la ilustrarea modului în care argumentele istorice fac parte din dezbaterile legate de politica mediului, încheind cu misiunea socială a studierii interacțiunii omului cu mediul său înconjurător de-a lungul timpului.

Cele aproape patru sute de pagini ale cărții nu aduc numai abordări și idei de ultimă oră; bibliografia folosită de către autori în conceperea acesteia reprezintă și bibliografia disciplinei prezentate aici, mai ales în limbile engleză și germană, actualizată până în momentul apariției cărții. Această bibliografie complexă și interdisciplinară constituie unul dintre atu-urile fundamentale ale acestei cărți utile, a cărei lectură nu trebuie să lipsească niciunui om pasionat de istorie.

Loránd L. Mády

Episcop Lucian MIC, *Relațiile Bisericii Ortodoxe Române din Banat cu Biserica Ortodoxă Sârbă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2013, 403 p + 5 planșe.

Apariția acestei lucrări, care este o disertație, vine să umple un loc important în istoriografia românească privitoare la a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe plan românesc avem doar câteva lucrări, bazate pe cercetări de arhivă, pentru secolul al XVII, XVIII și al XIX-lea, datorate istoricilor dr. Silviu Anuichi și dr. Miodrag Milin, menționați de autor. Istoriografia sârbă este mult mai bogată în acest sens. Prin urmare, și *eseul bibliografic* ar trebui să prezinte, efectiv, contribuția fiecărui autor analizat, fiindcă doar înșiruirea alfabetică a autorilor cu lucrări presupuse în atingere cu subiectul tratat nu ajută cu nimic. De exemplu, dacă am lua un autor la întâmplare, ca părintele Gh. Cotoșman, acesta a scris foarte mult, dar aici trebuie analizată doar lucrarea care vorbește de relațiile româno-sârbe.

Primul capitol prezintă istoricul migrației slave în Balcani și consfințirea identității politice și religioase a poporului sârb. Patriarhia de Pec și apoi mitropolia de Sremski Karlovci au jucat un rol important în existența religioasă a românilor, nu numai a sârbilor, mai ales după ce dependența juridică a românilor ortodocși din Banat a devenit vizibilă. Cercetările acestor arhive ar fi fost indispensabile pentru a prezenta complet și veridic această relație juridică, ca și, în bună parte, neînțelegerile ivite ulterior.

Mirarea te cuprinde la capitolul al II-lea care – afirmă autorul – „prezintă viața economică și social-politică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, ca peste două rânduri să revină afirmând: „după un scurt preambul, care evidențiază parcursul istoric și religios până la *Revoluția de la 1848*”, după care este menționată lupta dusă de episcopul Șaguna pentru reactivarea mitropoliei românești și ieșirea de sub jurisdicția sârbă, precizând că „această perioadă corespunde istoric cu regimurile absolutist și liberal”. Vine capitolul al III-lea care prezintă, din nou, – deși a făcut-o în primul capitol – *Sârbii și Banatul. Colonizarea sârbilor în Banat*. Adușul că sunt prezentate și păreri istoricilor sârbi și maghiari, nu prea stă în picioare. Este amintit doar unul și acela după istoricul Eugen Glück, alias Eugen Arădeanul.

„După primele trei capitole introductive” (nu este prea mult?), urmează cel de-al patrulea, care tratează lupta românilor din Transilvania și Banat pentru ieșirea de sub dominația ierarhiei sârbe până în preajma anului 1860. Parcă acest subiect l-a tratat în capitolul II.

Ca să se intre cu toate forțele în miezul problemei abia în capitolul V-lea, despre *Relații bisericești române-sârbe în problema despărțirii ierarhice. Sinodul de la Carloviț (1864-1865)*. Este prezentat Sinodul de la Sremski Karlovci, convocat pe data de 4 August 1864 cu dorința de alegere a patriarhului sârb, din partea sârbilor, și cu dorința de separare a românilor, dorință susținută și de către împărat care a hotărât separarea ierarhică. La ședințele sinodului s-au discutat – spune autorul – organizarea mitropoliei românești, numărul scaunelor episcopale sufragane, împărțirea fondurilor bănești, apartenența mănăstirilor, situația fundațiilor. Separarea bisericilor s-a făcut pe principiul de naționalitate a majorității populației, iar în comunele mixte, de români și sârbi, s-a alcătuit o comisie specială care analiza, cu precădere, situația existentă și decidea în cauză. Despărțirea ierarhică a fost recunoscută printr-o lege specială, după care s-a votat Statutul Organic, în 1868.

Problematica de după separarea ierarhică se continuă mulți ani, prin procesul mănăstirilor, situație dezbătută în capitolul al VI-lea, intitulat *Mănăstirile românești și sârbești din Banat și despărțirea ierarhică (1850-1900). Relații bisericești româno-sârbe în procesul mănăstirilor*. Sunt prezentate mănăstirile care au trecut sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe, majoritatea fiind însă reclamate ca românești. Finalul acestui proces a rămas „în coadă de pește”, autorul menționând că procesul mănăstirilor s-a încheiat prin 1940, iar mănăstirile Bezdin, Zlatița, Sângeorge și cea din Baziaș au fost trecute sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe. Capitolul al VII-lea prezintă *Urmările sinodului de la Carloviț* și istoricul episcopilor din Arad și Caransebeș, mai ales diferențele existente în comunele cu populație mixtă, româno-sârbă și procesele care au urmat. Lucrarea se încheie, din nou, cu prezentarea *Bisericii Sârbe din Banat*, adică un scurt istoric al episcopilor Timișoarei și Vârșetului.

Ceea ce nu înțelegem este de ce un episcop nu se oprește la mediul său predilect, al istoricului bisericesc și, eventual, la un doctorat în Teologie, atâta vreme cât el însuși nu se consideră un istoric având la activ doar câteva articolașe de popularizare? Apoi, cred că este exagerat să apelezi la patru referenți științifici, din patru colțuri ale țării, de la Universități care au de-a face mai puțin cu istoria Banatului, pe când, dacă s-ar fi apelat doar la profesorul Nicolae Bocșan, un bun cunoscător al istoriei românilor bănățeni din imperiul Austro-Ungar, ar fi fost suficient și îndestulător.

Se poate dezvolta acest subiect și luând în considerare mult mai evoluata istoriografie sârbă, pentru a găsi puncte comune a vieții spirituale practice a Ortodoxiei. Va fi nevoie de cercetarea arhivelor de la patriarhia de la Ipek, mitropolia din Sremski Karlovci și Beograd, a arhivelor episcopilor sârbe din Timișoara, Vârșet pe ultimii 200 de ani, din multe periodice sârbești ar trebui văzute cele mai importante, cât despre cele românești merită văzute „Concordia, Albina și Federațiunea”. Capitolul bibliografie trebuie puțin periat în favoarea temelor aflate în dezbateri, consistența istoriografiei sârbești trebuie avută în vedere, îndreptări care pot fi corectate într-un viitor apropiat. Cu această ocazie se mai pot îndrepta și micile nepotriviri care pun în sarcina cercetătorului Dumitriu Suci de la Cluj lucrări pe care le datorăm istoricului I. D. Suci (†1982) sau, de exemplu, ortografierea numelui meu, așa cum apare în revista mitropoliei Banatului.

Unde sunt lucrările extrem de importante ale istoricului Nikola Petrović¹ care afirma că sub jurisdicția arhiepiscopiei de Sremski Karlovci se aflau la 1848 mai mulți români decât sârbi, studiile interesante ale istoricului Nikola Gavrilović despre proiectele privitoare la înființarea unui seminar ortodox la Timișoara²? Unde s-au ascuns cercetările lui Gligor Popi din Vârșet despre corpul didactic al seminarului clerical sârbo-român din Vârșet, cu stabilirea materiilor de învățământ și profesorii care au predat în perioada 1822-1864³? Apoi, Aleksa Ivić publică documente inedite din perioada luptei de emancipare bisericească a primei jumătăți a secolului al XIX-lea⁴. Ca să nu mai vorbim de lucrări de bază ale unor istorici români precum *Vincentiu Babeș*, care vorbește în cauza sinodului de Sremski Karlovci⁵; *Andrei Mocioni* care ne arată care trebuie să fie poziția românilor la sinodul sârbilor⁶, *Catone Censorul* alias Alexandru Roman, ne vorbește despre poziția românilor față de ierarhia sârbească⁷;

¹ Nikola Petrović, *Relațiile dintre sârbii și românii din Ungaria între anii 1848-1880*, „Lumina”, 1970, XXIV, nr. 6, p. 321-334.

² Nikola Gavrilović, *Planul cu privire la organizarea seminarului ortodox din Timișoara*, „Mitropolia Banatului” (Timișoara), 1974, XXIV, nr. 7-9, p. 439-465.

³ Gligor Popi, *Nastavno osoblje srpsko-valahijskog klerikalnog učilišta u Vršcu (1822-1864)*, „Actele simpozionului dedicat relațiilor sârbo-române”, Pancevo, 1971, p. 319-336.

⁴ Dr. Aleksa, *Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a românilor din Ungaria în secolele XVIII și XIX*, culese de... București, 1936, Academia Română, „Mem. Secț. Ist.”, seria III, t. XVIII, mem. 4.

⁵ Vincentiu Babeș, *În cauza congresului din Carloviț*, „Concordia” (Pesta), 1864, IV, nr. 52, 28 iunie/10 Iulie; p. 142.

⁶ Andrei Mocioni, *Ortodoxia noastră și Carlovițul. Un cuvânt național către românii drept credincioși din Austria*, „Concordia” (Pesta), 1862, II, nr. 1-45, 7/19 ianuarie, p. 2-3; *Ibidem*, nr. 20-64, 11/23 martie, p. 79;

⁷ Catone Censorul, *Ierarhia sârbească față de interesele naționale și de cultură ale poporului român*, „Concordia” (Pesta), 1862, II, nr. 81-125, 11/23 octombrie, p. 319-320.

Părintele Ioan Damșa ne arată poziția sârbilor în cauza despărțirii ierarhice⁸; nu se poate neglija nici studiul lui *Nicolae Brânzeu* privind emanciparea românilor de sub ierarhia sârbească, chiar dacă reflectă poziția Bisericii Unite⁹; *Petru Nemoianu* vine cu o nouă sinteză a conviețuirii româno-sârbe¹⁰. *I. D. Suci*, ale cărui lucrări, (unele), autorul le folosește, trecând tocmai peste subiectul care îl interesa cel mai mult: lupta comună româno-sârbă¹¹. Lipsește și studiul lui *Miodrag Milin* cu incursiuni exacte din perioada propusă pentru studiu¹². Dacă tot sunt amintite nenumărate mănăstiri de pe teritoriul Banatului, într-un stil didactic (adică vreo două mănăstiri pe pagină), ne întrebăm de ce nu sunt amintiți și istoricii unguri, care vorbesc de ele, chiar dacă cu greșeli, ca de exemplu *Karácsonyi János*¹³ sau *Szentklárayi Jenő*¹⁴. După cum se vede, aceștia din urmă nu sunt români și prin urmare ar trebui respectată grafia numelui și a titlurilor chiar dacă nu se cunoaște respectiva limbă, cu apariția obligatorie a titlului în traducere. Cum toată lumea știe, probabil, autorul a considerat că nu mai este necesar să ne spună anul întemeierii mănăstirii Hodoș-Bodrog, la 1177, cu toate că este cea mai veche mănăstire românească.

Totuși, nu trebuie uitat, lucrarea în cauză are meritul ei datorat efortului de a se trezi interesul subiectului care aduce laolaltă două biserici surori care au făcut un front comun vitregiilor vremurilor care au măturat Banatul câteva sute de ani.

Pr. Gheorghe Naghi

Sergiu SOICA, Nicolae Brânzeu și dosarul din Arhiva CNSAS. Povestea unui eroism discret, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013, 408 pagini.

Lumea contemporană și evenimentele internaționale axate pe diverse lupte și războaie ideologice cer în mod imperativ păstrarea stindardului libertății pe un loc însemnat al podiumului dedicat problemelor globale. Regimurile autoritare și chiar și cele democratice apelează de multe ori la instrumente brutale de dominare și asigurare a securității, care calcă în picioare inima demnității umane și scot la iveală inumanitatea celor care ajung la putere și vor să o păstreze cu orice preț. Lupta credinței cu puterea politică brută nu este una nouă sau de sorginte modernă, ea a existat și va exista pe parcursul civilizației umane sub o formă sau alta, însă această luptă, de multe ori, este una asimetrică și nejustă din perspectiva valorilor umane.

Comunismul în sine și regimurile comuniste din perioada postbelică au apelat de nenumărate ori la instrumentul terorii pentru a se opune valorilor care ofereau o rază de lumină celor oprimați de principiile primitive ale „democrației populare”. Războiul ideologic reprezenta pentru aceste regimuri dictatoriale principala amenințare la adresa stabilității lor, oamenii putând fi lichidați, încarcerați sau deportați, însă ideile și credințele lor rămăneau ca o sabie deasupra capului autoritarismului. Religia, în cazul de față, învățăturile lui Iisus reprezentau pericolul suprem pentru grupul de parveniți politici, needucați și lipsiți de valori morale. Astfel, persecuția liderilor religioși și a clerului devenea una dintre

⁸ Ioan Damșa, *Ținuta sârbilor față de români în cauza despărțirii ierarhice*, „Biserica și școala” (Arad), 1879, III, nr. 33, 24/12 august, p. 262-263; *Ibidem*, nr. 34, 31/19 august, p. 272-273; *Ibidem*, nr. 35, 7 septembrie/26 august, p. 284-285; *Ibidem*, nr. 37, 21/9 septembrie, p. 304-305; *Ibidem*, nr. 38, 39-40, 12 octombrie.

⁹ Dr. Nicolae Brânzeu, *Unirea cu Roma și emanciparea românilor din Ardeal și Banat de sub ierarhia sârbească*, „Cultura Creștină” (Blaj), 1936, XVI, nr. 5, mai, p. 267-270; *Ibidem*, nr. 6, iunie, p. 351-363.

¹⁰ Petru Nemoianu, *Sârbii și Banatul*, Craiova, 1930.

¹¹ I. D. Suci, *Alianța româno-sârbă împotriva dualismului habsburgic*, „Revue roumaine d'études internationales”, București, 1970, nr. 3-4 (9-10), p. 197-211.

¹² Miodrag Milin, *Colaborarea româno-sârbă în chestiunea națională din monarhia dualistă*, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. V, Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), Sibiu, Edit. Techno Media, 2010, p. 20-30.

¹³ Dr. Karácsonyi János, *Ismeretlen délmagyarországi monostorok*, „Történet és régészeti Értésítő” (Timișoara), 1905, XXI (serie nouă), caietele I-II, p. 76-88.

¹⁴ Dr. Szentklárayi Jenő, *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Délmagyarországon*, Budapest, 1908.